

Zadlužení rodin – klíčové téma současnosti[#]

*Luboš Smrčka**

Zadlužení rodin u bank a finančních institucí dosáhlo úrovně, která je již srovnatelná s oblastí firemních úvěrů. Rodiny si půjčily ke konci roku 2007 celkem 726 miliard korun, podnikové zadlužení dosáhlo podle publikace Měnová statistika, prosinec 2007 746,4 miliardy korun. Úvěry domácnostem byly tedy při posledním známém měření o necelých dvacet miliard korun nižší než úvěry podnikům..

Z uvedených 726 miliard korun úvěrů domácnostem tvoří více než dvě třetiny, asi 511 miliard, úvěry na bydlení – ať již hypotéční nebo na základě stavebního spoření. Proti roku 2006 také vzrostl objem poskytnutých hypoték o dvě pětiny na 334 miliard, ostatní úvěry na bydlení stouply o třetinu na 177 miliard. Spotřebitelské úvěry se zvýšily o čtvrtinu na 115 miliard korun. Ostatní úvěry představují necelých 73 miliardy.

Rodiny jsou tedy nyní pro peněžní ústavy stejně podstatnou klientelou, jako firmy, objem půjčených prostředků je již srovnatelný, téměř s jistotou se dá říci, že až budou známa data za únor, rodiny již budou větší dlužník než nefinanční podniky. V poplatcích jsou drobní klienti zajímavější nežli podniková sféra. Umí však rodiny odhadovat rizika spojená se zadlužením stejně dobře, jako to zvládají firmy? Jsou rodiny vybaveny znalostně na to, aby byly klíčovým dlužníkem v zemi – což je situace, která během roku či dvou zjevně nastane?

Naprosto nová situace

S takovou situací, jaká je zde nyní, nebyly česká společnost ani česká ekonomika ještě nikdy konfrontovány.

Historicky hovořit o úvěrování před přelomem devatenáctého a dvacátého století je v rovině rodinných financí zmatečné, osobní půjčky u bank a jiných finančních institucí byly minoritním jevem a týkaly se relativně velmi úzké vrstvy společnosti. Maximálním produktem doby pro široké skupiny lidí byla spotřební družstva a lidové konzumy prodávající na dluh. Ani období První republiky neznamenovalo nějaký rozkvět drobného bankovníctví v masovém měřítku, i když získání půjčky již nebylo tak neobvyklým a nestandardním jevem.

Hovořit o úvěrování v poválečném období socialistické ekonomiky je, pokud bychom brali jako měřítko nynější stav, zmatečné. Každopádně nabídka úvěrů pro domácnosti byla nepodstatná a nesrovnatelná s podnikovou sférou, pokud si odmyslíme velmi rozvinutý systém tak zvaných novomanželských půjček a státní půjčky na bydlení, přesněji na novou výstavbu.

Z hlediska české společnosti je otázka snadné dosažitelnosti úvěru tedy v podstatě nová, jde formálně o posledních dvacet let, reálně pak spíše o posledních deset. V devadesátých letech byla nabídka trhu nesrovnatelně užší než je současná.

A nyní se – jenom po několika málo letech reálného fungování systému, dostáváme do naprosto nové situace. Objemy úvěrů fyzickým a právnickým osobám jsou u sebe nejbližší za celou dosavadní éru „kapitalismu“ v Čechách. To ostatně dokazuje Tabulka 1.

[#] Článek je zpracován jako jeden z výstupů výzkumného projektu *Nová teorie ekonomiky a managementu organizací a jejich adaptační procesy* registrovaného u MŠMT pod evidenčním číslem 6138439905

^{*} Ing. Luboš Smrčka, CSc.; VŠE, Fakulta podnikohospodářská, Katedra podnikové ekonomiky

Tab 1: Struktura úvěrů
(průměry za čtvrtletí a stavy ke konci měsíce, meziroční změny v %)

	II/07	III/07	10/07	11/07	Podíl na celkových úvěrech v % 11/07
Nefinanční podniky	19,0	20,4	20,3	16,8	46,9
Úvěry do 1 roku	11,0	17,7	19,6	22,7	18,8
Úvěry od 1 roku do 5 let	20,9	17,8	15,8	3,6	10,2
Úvěry nad 5 let	26,6	25,0	24,0	19,4	17,9
Domácnosti	31,4	31,8	32,4	33,1	43,8
Spotřebitelské úvěry	26,3	27,7	27,3	27,6	8,5
Úvěry na bydlení	33,6	34,0	34,1	34,9	30,8
Ostatní	27,3	25,8	30,6	31,3	4,5
Finanční neměn. instituce	-5,0	5,2	17,2	26,5	9,3
Úvěry celkem	21,3	23,5	24,9	24,3	100,0

Pramen: Česká národní banka, www.cnb.cz

Jak je vidno, dynamika růstu objemu úvěrů je stále vysoká a za pozornost stojí zásadní rozdíly v růstových číslech mezi domácnostmi a podniky – zatímco občané se zadlužují o třetinu více než ve stejných loňských obdobích, u podniků osciluje tento údaj aktuálně kolem růstu o jednu pětinu. Pokud by trend zůstal, pak zhruba za dva roky budou české domácnosti stejně významný dlužník jako tuzemské firmy.

Pikantní je, že zatímco u firem je otázce jejich zadlužení a zkoumání optimální varianty objemu dluhu k jiným parametrům jejich hospodaření věnována dlouhodobá pozornost a například pátrání po tom, zda je lepší používat pro rozvoj zdroje vlastní či cizí, je v centru zájmu ekonomů sto nebo možná i dvě stovky let, otázka zadlužení rodin je brána stále jako téma více populární než vědecké.

Přitom nynější hypotéční krize ve Spojených státech, která je jinak kapitolou samou pro sebe a není zde – Bohužel – prostor pro její analýzu, má v sobě znovu tradiční faktor překvapení. Zlom přišel relativně nečekaně a po amerických universitách se nyní šíří otázka, jaké mechanismy tato krize vlastně měla.

Neboť jednoduché vysvětlení založené na tvrzení, že byla důsledkem stále se snižující opatrnosti bank bojujících o maximální podíl na trhu a to často cenovým podbízením na hraně hazardu, toto přímočaré vysvětlení pravděpodobně neobstojí. Již první zkoumání situace potvrdila, že banky nedělaly v podstatě nic vážnějšího nežli dlouhé roky před tím a u drtivé většiny, přičemž výjimky se zdají být nepodstatné z hlediska celkových ztrát, nelze mluvit o vážném překračování hranic přiměřeného rizika.

Tím je řečeno mnoho. Obecně je předpovídání krizí v ekonomice prakticky nemožné, to již víme na základě desítek a stovek zkušeností – většinou však jde o to, že jsou podceněny příznaky, která konec konců známe. Mexická či argentinská krize se hlásily relativně dlouho dopředu, jen málokdo ale bral tyto signály vážně. Dosavadní krize spojené s rodinnými financemi, což jsou především krize hypotéční a tedy realitní, přišly daleko tišeji.

Shrneme-li dosavadní tvrzení, pak se objevují před námi dva závěry, které jsou asi neoddiskutovatelné:

- 1) zadlužení českých rodin dosahuje výše, s jakou nemá česká společnost žádné zkušenosti a jaká poprvé v dějinách této společnosti dobíhá objem zadlužení podnikatelských subjektů
- 2) dosavadní zkušenosti s realitními krizemi ve vyspělých společnostech neumožňují postulovat ani obecně nějaké podmínky, při kterých tyto krize propukají.

Některé základní trendy

Asi je zjevné, že předpoklad nějaké budoucí krize – ať již hypotéční a realitní nebo spojené více se spotřebitelskými úvěry – nemůžeme v situaci české ekonomiky opomíjet. Naopak, je naprosto seriózní předpokládat, že značné problémy spojené se zadlužením domácností přejdou v budoucnosti do nějaké krizové situace, nakolik vážné, to je věc nyní neodhadnutelná.

Všimněme si nyní proto, jakým tempem rostou v České republice přijaté úvěry a jakým tempem rostou vklady domácností.

Jak je vidno z Tabulky 2, naposledy rostly vklady rychleji než půjčky v roce 1998, kdy doznívala měnová krize, od roku 2002 se meziročně objem úvěrů domácností zvyšuje pravidelně o téměř třetinu meziročně, což je tempo zcela nesporně velmi rychlé. Znalci bankovního prostředí by možná dodali, že to je tempo, které ještě v polovině tohoto desetiletí bylo na samé hraně produkčních možností českých bank a vedlo k význačným investicím do úvěrového retailu, jeho technického a personálního vybavení.

V každém případě platí, že pokud v roce 2000 představovaly korunové vklady obyvatel 6,15ti násobek objemu korunových úvěrů, pak na konci třetího čtvrtletí loňského roku to nebyl již ani dvojnásobek.

Tab 2: Stav vkladů a půjček domácností celkem (stav na konci období)

Období	Stav vkladů				Stav půjček			
	v korunách		v cizí měně		v korunách		v cizí měně	
	mil. Kč	Index	mil. Kč	index	mil. Kč	index	mil. Kč	index
1990	183 986	98,0	x	x	31 757	107,7	x	x
1991	220 718	120,0	23 997	x	63 009	198,4	x	x
1992	260 172	117,9	39 468	117,9	72 979	117,9	x	x
1993	314 048	120,7	45 846	116,2	92 781	127,1	x	x
1994	375 928	119,7	42 217	92,1	107 837	116,2	x	x
1995	454 949	121,0	35 771	84,7	101 789	94,4	x	x
1996	521 174	114,6	40 125	112,2	103 395	101,6	x	x
1997	626 873	120,3	68 799	171,5	104 370	100,9	6 074	x
1998	693 544	110,6	73 555	106,9	103 603	99,3	3 483	57,3
1999	699 225	100,8	80 827	109,9	108 808	105,0	3 410	97,9
2000	743 576	106,3	83 731	103,6	120 209	110,5	2 310	67,7
2001	825 794	111,1	91 516	109,3	136 929	113,9	2 253	97,5
2002	837 796	101,5	79 376	86,7	177 365	129,5	1 257	55,8
2003	884 830	105,6	72 960	91,9	234 301	132,3	1 267	71,0
2004	951 043	107,5	68 263	93,6	310 794	132,5	1 043	116,8
2005	1 010 936	106,3	66 397	97,3	411 758	132,5	1 137	109,0
2006	1 113 203	110,1	61 174	92,1	529 925	128,7	880	77,4
2007 - 1. čtvrtletí	1 145 001	110,6	62 021	95,6	560 369	129,9	902	79,1
2. čtvrtletí	1 192 109	111,7	61 889	96,3	603 368	130,9	878	78,0
3. čtvrtletí	1 207 133	111,1	61 228	98,4	646 012	130,9	814	84,3
4. čtvrtletí	N/A		N/A		726 000	137,0	N/A	

Pramen: Česká národní banka, www.cnb.cz

Umění české rodiny žít na dluh?

Jak bylo řečeno, předpoklad budoucí krize spojené se zadlužením českých rodin je realistický a je nutné počítat s takovou variantou. Zároveň neumíme v dané době říci, které jevy by bylo možné považovat za příznačné pro budoucí krizi.

Tématem naprosto zásadní makroekonomické úvahy se tak nyní jeví problém, který je jinak, za běžných okolností, předmětem leda tak již zmíněné popularizační a novinové publicistiky, vědeckého ekonomického zkoumání se mu ale nedostává. Totiž: Umění necelých dvacet let po změně hospodářských poměrů české rodiny racionálně a seriózně pracovat s dluhovou službou, nebo je jim zatím toto umění cizí a nedokáží vnímat správným způsobem signály a fakta o opravdové situaci vlastních financí? Pokud totiž neznáme žádné makroekonomické potenciální příznaky krize, pokud neznáme ani mikroekonomické potenciální příznaky, pak musíme pracovat pouze s předpoklady a s analýzami aktuálních dějů. Vyřešení otázky, zda české rodiny jdou do svých dluhů na základě pouhé intuice nebo na základě opravdu racionální a tvrdé úvahy, je proto velmi podstatné.

Vidět do hlavy deseti milionů lidí však opravdu nejde, můžeme tedy pouze z různorodých náznaků a některých údajů, které máme k dispozici, alespoň něco usuzovat. Ale i to je nutné činit s velkou opatrností.

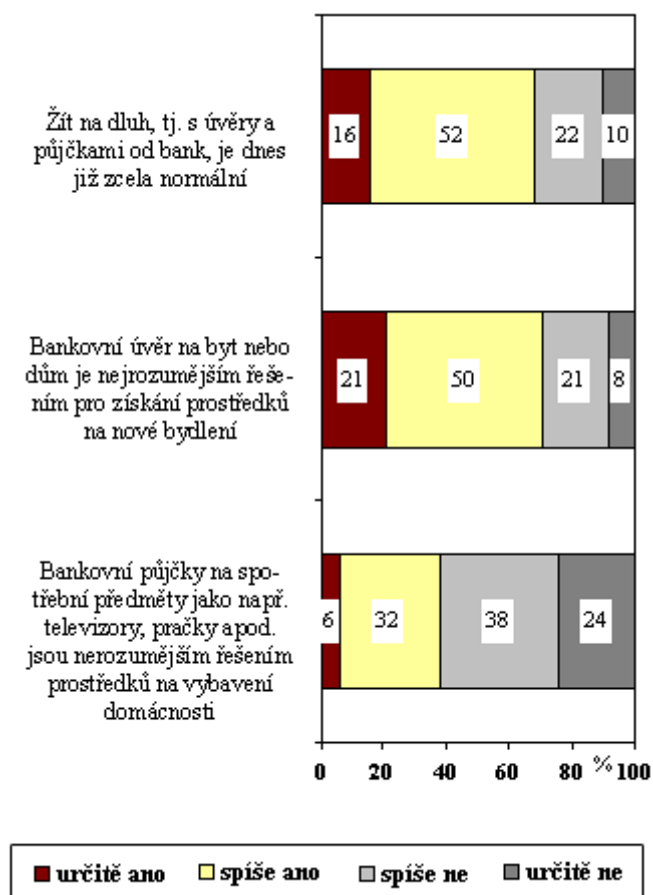
Chceme se totiž nyní utkat s otázkou více sociologickou či sociálně psychologickou, nežli s klasickým ekonomickým problémem. Potřebujeme vědět, nakolik české rodiny ovládají některé základní finanční poučky, nakolik jsou racionálně schopny zhodnotit vlastní finanční situaci a chovat se adekvátně k ní v oblasti svých výdajů a obecně v řízení cash flow.

Existuje několik mimořádně podstatných náznaků, že úvěrová expanze je přinejmenším u nemalé části české populace nezvládnutá. Svědčí o tom dynamický růst počtu exekucí v posledních letech na více než 300 tisíc ročně – pochopitelně část byla dána rozvojem legislativy a řešením poměrně nepodstatných závazků plynoucích z různých pokut, ale postupně roste objem prostředků v exekučních výměrech. Podobně se celkem dynamicky zvyšuje počet registrovaných úvěrových smluv a počítejme s tím, že nyní již více než 150 tisíc rodin má vážné potíže se zvládnutím svých závazků.

Přitom tento počet je již statisticky starý, nyní počítejme spíše s tím, že asi 200 tisíc rodin již má různě vážné problémy. A to je ještě před tím, než se do situace opravdu natvrdo zapojil fakt rostoucí inflace, rostoucích klíčových sazeb České národní banky a s tím spojený fakt zvyšujících se cen úvěrů. Co je podstatné, to je navíc fakt, že stále více lidí již není schopno vstoupit znovu na úvěrový trh a řešit na něm své existenční problémy.

Zajímavé je, že veřejnost i přes tyto první náznaky stále přistupuje k otázce dalšího úvěrování velmi, velmi vstřícně a nevidí přijetí cizích zdrojů jako problém. Výzkumy z této oblasti jsou neobyčejně jasné – dramaticky více než 70 procent dotázaných považuje úvěr za naprosto standardní způsob řešení bytové situace a téměř čtyřicet procent má stejný přístup k řešení potřeby v oblasti spotřebního zboží. Potenciál přijímání úvěrů zde tedy je.

Obr 1: Přístup veřejnosti k úvěrům

Zdroj: STEM, Trendy 1/2008, www.stem.cz

Dalším vlivem, se kterým je potřebné počítat, je fakt vnějších problémů celého hypotečního trhu, tedy tak zvaná americké realitní krize a její evropské dozvuky. O ni ještě bude řeč.

Vděčíme rodinám za růst HDP?

Přece jenom by ale problémy i několika desítek tisíc lidí nebyly nutně celostátním a celo ekonomickým problémem. Předběžně můžeme říci, že ani opravdu bankrotová situace části z nich by nebyla nutně přímým ohrožením stability ekonomiky. Postavme však tezi, že široká publicita dramatických lidských osudů zásadně změní celkovou atmosféru ve společnosti a povede tak k větším důsledkům na hospodářství přes emotivní stránku celé věci, přes mediální ztvárnění, než svými opravdovými ekonomickými vlivy.

Otázka vlivu nálad a společenských posunů na ekonomiku je tradičně hodně diskutována a dnes již asi nikdo nepochybuje o faktu, že vliv očekávání na národní hospodářství je obrovský.

Podívejme se proto nejprve na to, jaký vliv na dynamický vývoj domácího produktu mají vlastně v českých podmínkách rodiny a jejich chování spotřebitelské a celkově ekonomické. Jedním z podstatných ukazatelů je v této souvislosti maloobchodní obrát. Důležitá bude nejen jeho dynamika, ale také vliv na tvorbu hrubého domácího produktu.

Tab 3: Maloobchodní obrat

Rok	Měsíc	Sezónně neočištěná data		Sezónně očištěná data ²⁾		Trendová složka ²⁾		Vliv nepravidelné složky na bazický index ²⁾
		bazický index ³⁾	změna proti stejnému období předcházejícího roku v %	bazický index ³⁾	změna proti předcházejícímu měsíci v %	bazický index ³⁾	změna proti předcházejícímu měsíci v %	
2005	prosinec	155,1	3,9	121,4	-0,1	122,7	0,6	-0,8
2006	prosinec	162,3	4,7	131,5	0,4	131,8	0,7	0,2
2007	leden	112,2	6,2	131,1	-0,3	132,6	0,6	-1,1
	únor	114,2	9,9	133,4	1,8	133,5	0,7	0,4
	březen	131,5	9,8	134,4	0,7	134,3	0,6	0,6
	duben	132,2	8,5	133,9	-0,4	134,9	0,4	-0,5
	květen	138,7	6,6	134,5	0,5	135,4	0,4	-0,4
	červen	138,1	6,9	135,3	0,6	135,9	0,4	-0,1
	červenec	130,2	7,1	135,8	0,4	136,4	0,4	-0,1
	srpen	133,0	6,6	136,1	0,2	136,9	0,4	-0,3
	září	133,0	5,6	137,3	0,8	137,3	0,3	0,5
	říjen	142,1	7,9	136,9	-0,3	137,7	0,2	-0,2
	listopad	141,8	4,7	136,6	-0,2	138,0	0,2	-0,8
	prosinec	167,9	3,4	137,1	0,4	138,3	0,3	-0,7

¹⁾ ve stálých cenách

²⁾ Každý měsíc se provádí sezónní očištění celé časové řady metodou TRAMO/SEATS implementovanou v programovém produktu DEMETRA. Sezónně očištěné údaje, trend (včetně cyklické složky) a nepravidelná složka se zpětně mění. Časová řada použitá pro sezónní očišťování začíná údaji od ledna 1996.

³⁾ bazické indexy (průměr roku 2000 = 100)

Pramen: Český statistický úřad

Jak je z tabulky patrné, v prosinci roku 2007 dosahoval maloobchodní obrat v reálném vyčíslení hodnoty o 67,9 procenta vyšší, nežli byl průměrný stav roku 2000. Pro korektní srovnání je však lepší vzít údaj sezónně upravený, který je krátkodobě objektivnější – předpokládejme tedy, že maloobchodní obrat byl ve srovnání s průměrem roku 2000 vyšší asi o čtyřicet procent.

(Rozdílnost čísel v jednom měsíci je dána právě tím, zda jde o upravená či neupravená data a je třeba si uvědomit, že bázi je průměr roku 2000, přičemž prosince jako měsíce, kde provádíme srovnání, jsou v maloobchodním obratu neobyčejně specifické – objemově jednoznačně vedou, takže každá odchylka se projeví násobně.)

Číslo čtyřicet procent při opravdu hrubém zjednodušení znamená, že každý rok se objem útrat občanů v obchodech zvyšoval reálně zhruba o 5,5 procenta, tedy tempem vyšším než jak rostl během oněch sedmi let (znovu průměrně a ve stálých cenách) HDP – toto číslo je cca 4,5 procenta pro roky 2001 až 2007.

Hlavně pro zajímavost: Ve stejné době se objem poskytnutých hypoték zvyšoval o třicet až 45 procent a objem závazků občanů u bank a finančních institucí rostl o 30 procent ročně. K těmto vlivům se ještě podrobněji vrátíme.

Nyní nám postačí zcela povšechné, ale naprosto zásadní konstatování, že všechny tyto zajímavé údaje se zvyšovaly i v reálném vyčíslení podstatně rychleji, než kolik činil růst HDP. Z vývoje vztahu mezi vklady a přijatými úvěry je zjevné, že teze o financování rodin z části z nového dluhu je však správná pouze ve velmi omezené míře. Je totiž pravda, že vklady nyní rostou podstatně pomaleji než půjčky, ale jde o procentuální vyjádření stavu

jednoho roku k roku předchozímu. Pokud bychom sledovali objemy nových úložek a objemy nových přijatých půjček, pak je pravda, že půjčky jsou i absolutně vyšší, avšak způsobem, který je z hlediska vývoje hrubého domácího produktu v principu naprosto nepodstatný. Rozdíl je totiž maximálně v řádu desítek miliard korun. To znamená, při naprostém zjednodušení, že úložky, tedy odložená spotřeba, jsou řádově shodné s půjčkami, tedy urychlenou spotřebou.

Je zde ještě jeden zajímavý údaj. Dokonce i nyní jsou přijaté úroky téměř srovnatelné se sumou úroků splacených. I když ještě před nedávnou dobou byl poměr opačný a přijaté úroky byly vyšší.

Lze tak s téměř úplnou jistotou tvrdit, že rostoucí zadlužení českých rodin neovlivňuje nijak zásadně domácí produkt – i když se mnohdy objevuje opačné tvrzení, jehož autoři však pravděpodobně nesledují data v jejich celistvosti. Vliv rostoucího zadlužení rodin, i přes jeho nespornou razantnost a rychlost, tak tento vliv na vývoj hrubého domácího produktu může být maximálně v desetinách procent, možná někde u hodnoty půl procentního bodu, ale v žádném případě není pro vývoj hospodářství nijak určující.

Navíc je zde ještě jedna zvláštnost, kterou dobře popisuje následující Tabulka 4.

Tab 4: Některé makroekonomické ukazatele

Ukazatel	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
HDP (mld. Kč, b. c.)	2 080,8	2 189,2	2 352,2	2 464,4	2 577,1	2 814,8	2 987,7	3 231,6
HDP na 1 obyvatele (tis. Kč/obyv., b. c.)	202,3	213,1	230,0	241,5	252,6	275,7	291,9	314,7
HDP (% , r/r, reálně)	1,3	3,6	2,5	1,9	3,6	4,5	6,4	6,4
Výdaje na konečnou spotřebu (% , r/r, reálně)	3,0	1,1	2,6	3,5	6,3	0,9	2,3	3,8
z toho: spotřeba domácností (% , r/r, reálně)	2,8	1,3	2,3	2,2	6,0	2,9	2,3	5,4

Pramen: Český statistický úřad

Pro nás podstatný je údaj o vývoji spotřeby domácností v reálném vyjádření a zde vidíme, že většinou bylo toto číslo nižší nežli reálný růst HDP – zatímco tedy maloobchodní obrát rostl rychleji než HDP, celková spotřeba domácností se vyvíjela o něco málo pomaleji.

V podstatě jde o další potvrzení již vznesené hypotézy, že zadlužení nemá valný vliv na vývoj HDP – alespoň nikoliv v dané době a v dané zemi. Co by se však stalo, pokud by došlo k druhému a opačnému jevu – kdyby rodiny ochladily své aktuální spotřebitelské zvyklosti?

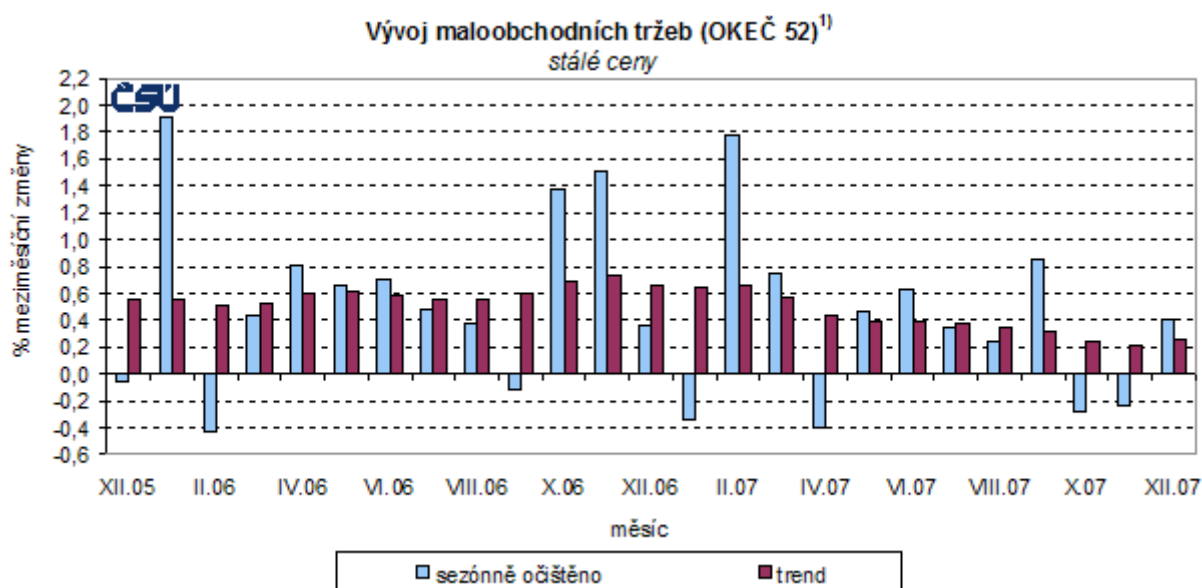
Známky ochlazení

Přitom známky ochlazení zde opravdu jsou. Dosud jsme stále hovořili hlavně o velmi dynamicky rostoucích číslech, které zvyšují pocit napětí. Naopak bychom však mohli celkem dobře sledovat také určité známky opačného vývoje v chování českých rodin. První náznaky o vývoji poptávky po úvěrech z úplného konce roku 2007 a prvních obdobích roku 2008 hovoří o velmi mírném poklesu zájmu o nové úvěry.

Je zde ale ještě jeden podstatný indikátor.

Vývoj maloobchodních tržeb můžeme totiž sledovat i z hlediska jednotlivých měsíců a zde vidíme na následujícím grafu podstatnou informaci – je třeba sledovat především trendovou linku a pak zjistíme, že během roku 2007 docházelo k postupnému a soustavnému ochlazování v oblasti maloobchodního obrátu, když z hodnot kolem 0,6 procent meziměsíčního růstu jsme se postupně dostali na cca 0,2 procenta v posledním čtvrtletí.

Mohli bychom z toho vyvozovat posun v chování českých spotřebitelů daný silnou nejistotou z budoucnosti, která se pojila s koncem loňského roku. Ale jak již bylo naznačeno výše - je to zatím pouze předpoklad.

1) Každý měsíc se provádí sezónní očištění celé časové řady, indexy v grafu se zpětně mění
Pramen: Český statistický úřad

Zde si dovolueme zase jednu poznámku na okraj, která se na začátku vrátí zpět k zadlužení, ale celkově směřuje k tomu, co probíráme nyní, tedy k potenciálnímu ochlazení spotřebitelského chování českých rodin.

Takže pro tradičního ekonoma jsou slova o řádově vyšším růstu objemu hypotéčních úvěrů ve srovnání s vývojem HDP v zemi naprosto bezcenná a dokonce bych podezíral řadu akademicky zatížených a teoretizujících kolegů, že ihned při přečtení takového srovnání pochybují o odborné znalosti a erudici autora. Moderní a dynamický svět nás ale (často tvrdými lekcemi) učí nacházet vztahy a kauzality tam, kde je tradiční věda nikdy neviděla.

Proto i přes prokázanou tezi, že vliv zadlužení domácností na domácí produkt není podstatný, fakt dynamiky zadlužení je hodný precizního zkoumání. Po zkušenostech z posledních desetiletí a především po zkušenostech se zákonitostmi globální ekonomiky, které opravdu zatím pouze zkoumáme a jenom málo je známe, musíme přistoupit na předpoklad, že jakákoliv výrazná nerovnováha je v moderním světě nebezpečnější než jak nebezpečná byla kdykoliv dříve.

Pokud například prvorepubliková ekonomika trpěla nesporně dlouhou řadou nerovnovážných stavů, především třeba naprosto nesrovnatelnou produktivitou v průmyslu a v zemědělství (šlo řádově o téměř mnohonásobky, to jenom namátkou), pak v nynější ekonomice volného obchodu a daleko menších celních a jiných obchodních bariér, ve světě, kde logistika povýšila na vědu a kde se ekonomicky (nikoliv ekologicky) vyplatí vozit špendlíky přes půl zeměkoule, je takový nepoměr prakticky nemyslitelný a vedl by k dramatickým hospodářským a následně sociálním otřesům.

Jestliže tedy nyní uvažujeme o řízení rizik jako o jedné z klíčových manažerských disciplin, pak musíme podobný pohled používat i v rovině makroekonomické. Jenom v této souvislosti připomínám ještě jednou onu americkou hypotéční krizi, o které panovalo přesvědčení, že není vážný důvod, aby překročila hranice kontinentu. Dva či čtyři měsíce po těchto optimistických předpokladech si krize vybrala oběti v Německu a britská vláda byla nucena znárodnit jednu z největších hypotéčních bank v zemi, protože její nesporný pád

hrozil zásadním poničením celého finančního sektoru nejen v samotném Spojeném království Británie a Severního Irska, ale také v některých zemích Commenwelthu. Oddychnutí australského ministerstva financí nad rozhodnutím britské vlády převzít Northern Rock bylo slyšet až Downing Street.

Když tedy dokončíme tuto odbočku a vrátíme se pomalu zase domů, pak musíme konstatovat, že v tomto tisíciletí dosáhla česká ekonomika průměrného růstu reálně kolem čtyř procent ročně, v běžných cenách mezi sedmi a osmi procenty. Ve srovnání s rokem 2000 se tedy v roce 2006 HDP celkově zvýšil o zhruba 900 miliard korun – zatím neznáme oficiální objem dosaženého HDP za rok 2007, poslední data ČSÚ pracují pouze s reálným meziročním růstem 6,6 procenta. Můžeme ale předpokládat, že za rok 2007 dosáhl v korunovém vyjádření HDP asi 3,5 bilionu korun, za sedm let se tedy zvýšil o 1,3 bilionu korun, jinými slovy téměř o šedesát procent, průměrně tak růst HDP v běžných cenách přesahoval osm procent ročně.

Ve stejném období rostly půjčky domácností o již zmíněných 25 či spíše třicet procent ročně. Nerovnováha je zde tedy zjevná.

Proti tomu staví především bankovní analytici řadu uklidňujících tvrzení, například, že zadlužení důchodů českých rodin ani zdaleka nedosahuje objemu obvyklého v Evropské unii, tedy především v tradičních státech Evropské unie. Podobně se matematicky nesporně správně tvrdí, že objem všech půjček k hrubému domácímu důchodu země nedosahuje zdaleka obvyklých hodnot ve vyspělých zemích a tedy že prostor pro další zadlužování zde existuje.

Zatímco ekonomicky je to jistě pravda, jinou věcí je, jak se zachovají ekonomické jednotky zvané rodiny a jak se bude upravovat jejich chování tváří tvář změnám celkových hospodářských podmínek a ve změněné celospolečenské atmosféře. Spekulace na toto téma nemají valný smysl, ale změna chování je riziko, které by bylo nebezpečné podcenit a je lepší s ním počítat dvakrát nežli vůbec. Navíc v situaci, kdy – jak jsme již uvedli výše – náznaky takové změny existují.

Jak tedy vlastně přemýšlejí české rodiny?

V této chvíli vidíme mnoho neznámých skutečností a to činí situaci zvláště nepřehlednou. Trendy v ekonomice i v chování rodin jsou často protichůdné, odhadovat jaké zvítězí je nyní nemožné. Shrňme však alespoň pochybnosti a některé význačné znaky aktuální situace:

- 1) vysoké zadlužení rodin je z hlediska vyspělých zemí otázkou posledních desetiletí, jeho růst v dnešní podobě i v západní Evropě datujeme od šedesátých let, ani ty nejbohatší státy tedy nemají s tímto fenoménem dostatek zkušeností. Nemáme tedy dostatek poznatků o tom, jak es moderní společnosti v oblasti rodinných financí chovají v časech krize
- 2) vysoká angažovanost domácností v oblasti hypotéčních úvěrů vedla v posledních desetiletích ve vyspělých zemích spíše k zahušťování hypotéčních a realitních krizí, tento složitý a extrémně lokální trh se ukázal jako náchylný k velkým výkyvům a deformacím, tedy i ke vzniku realitních bublin vyvolaných silnou, ale časově omezenou poptávkou. Navíc v minulosti vždy platilo, že realitní trh měl svůj základní růstový moment v uspokojivém vývoji demografické situace, tedy v permanentním růstu poptávky díky růstu počtu obyvatel. Navíc od šedesátých let byl přiživován růstem životní úrovně a rozpadem tradičních rodinných vazeb, kdy se oddělovaly generace a jejich společné soužití je nyní naprosto výjimečné, stejně tak je nynější rodina téměř v polovině případů jeden dospělý a děti, to znamená, že poptávka po bytech je větší než odpovídala počtu obyvatel v dobách tradičních rodinných vztahů

- 3) tyto trendy jsou však již na svém vrcholu, generace již spolu nebydlí a více nekompletních rodin snad již také ani být nemůže, tento růstový moment tedy končí
- 4) Česká republika dosud nikdy neprošla obdobím hypotéční krize a nemá s tímto fenoménem žádné zkušenosti, pravděpodobnost rozpoznání nebezpečí krize je velmi nízké a pokud nyní necítíme žádné signály, pak to naprosto nic nemusí znamenat
- 5) celková situace světové ekonomiky je nyní těžko poznatelná a popsatelná, objevila se naprosto nová rizika a nové trendy, od terorismu, který zdá se může vyústit až do terorismu ekonomického, po nebývalý tlak na ceny komodit od pšenice přes ropu až po zlato, dalším rizikem je možný rozpad dolarové ekonomiky, nikdo si neumí představit, co by znamenalo převést obchodování s komoditami na euro. Pro národní ekonomiky to může mít drtivé dopady, které se projeví v první linii právě na těch rodinách, jejichž hospodaření již nyní pracuje se značnou dluhovou službou

Jak je vidno, existuje řada otázek, které vyvolávají pochybnosti a podezření, že vývoj zadlužení rodin je problém a může být – při splnění některých podmínek - i problémem makroekonomickým.

Nyní evidují příslušné registry, jak již bylo uvedeno výše, asi 150 tisíc rodin, které mají potíže se splácením svých závazků. Některé odhady hovoří o tom, že asi 50 až 70 tisíc rodin je v bankrotové situaci a to vinou nezvládnutí své úvěrové expanze.

Jestliže bychom si řekli, že obrat jedné takové rodiny ročně představuje asi 300 000 korun (25 000 korun měsíčně), pak vždy deset rodin představuje svým obratem firmu s obratem tři miliony korun, tedy opravdu malou rodinnou společnost. To znamená, že jsme ve stejné situaci, jako by hrozil bankrot pěti až sedmi tisíc malých firem. Pokud by opravdu taková situace existovala, znamenalo by to značný zájem politiků i médií, znamenalo by to také usilovné zkoumání příčin a následků. To stejné v rovině rodin překvapivě zatím nechává veřejnost klidnou. O to větší může být pak následný šok.

Závěr

Dovolím si jeden poněkud novinářský a marketingový závěr – hlavní charakteristický znak toho, jak společnost v dané době reaguje na růst zadlužení a na potenciální problémy s ním spojené, je celkem ledový klid. Abych pokračoval v této tezi, můžeme očekávat v souvislosti se šířícími se finančními potížemi českých rodin v první reakci možná spíše jejich větší tlak na růst příjmů, tedy mimo jiné větší tlak odborů na růst mezd (v některých velkých firmách již ostatně odbory po zveřejnění inflace za loňský rok a za letošní leden již znovu otevřely mzdová jednání).

Předpoklad, že se zmírní snaha o další přijímání úvěrů nebo se změní spotřebitelské chování, zatím nemá příliš podpůrných důkazů, ale i zde již vidíme první náznaky, že se k těmto postupům rodiny uchýlí. Jestliže jsme výše několikrát tvrdili, že zadlužení nemá samo o sobě vliv na růst HDP větší, než v celku málo podstatný, opačný efekt může být daleko silnější. Nedůvěra rodin v budoucnost, založená například na situaci, kdy minoritní část společnosti vedená dříve více morálním hazardem nežli racionální úvahou upadne do vážných a široce publikovaných potíží, taková nedůvěra vedoucí ke změně spotřebitelského chování může znamenat pro ekonomiku zásadní problémy. Připomeňme, že spotřeba domácností představuje asi šedesát procent konečné spotřeby, má tedy na HDP rozhodující vliv.

Literatura:

- [1] ČNB (2008): Zpráva o inflaci, leden 2008, www.cnb.cz
- [2] ČNB (2008): Měnová statistika, prosinec 2007, www.cnb.cz
- [3] ČSÚ (2008): Předběžný odhad HDP (4. čtvrtletí 2008), <http://www.czso.cz/>
- [4] STEM: Trendy 1/2008, www.stem.cz

Zadlužení rodin – klíčové téma současnosti

Luboš Smrčka

ABSTRAKT

Práce Luboše Smrčky shromažďuje poslední známá data o vývoji zadlužení českých rodin a uvádí je do souladu s dalšími údaji o stavu české ekonomiky. Autor přistupuje velmi kriticky ke schopnosti rodin orientovat se dobře a bez chyb v současném světě bankovních úvěrů a zpochybňuje jejich schopnost řídit v tomto směru svá rizika. Základním závěrem autora je předpoklad, že Česká republika projde v nedaleké budoucnosti úvěrovou krizí v sektoru domácností a výsledkem bude několik desítek tisíc rodin v bankrotovém stavu.

Klíčová slova: Bankovníctví; Rodinné finance; Úvěry domácnostem; Hypotéční krize

Family debts – current topic today

ABSTRACT

This article gathers current date about czech family debts progress and contextualizes them with another ones about czech economic conditions. Author very critically approaches a ability of families to orientate oneself well and without mistakes in current world of bank advances and disputes their ability the correct risk evaluation. The basic author 's result is hypothesis, that the consumer sector in Czech Republic passes through credit crisis in near future and it's effect will be probably tens of thousands families in bankruptcy.

Key words: Banking, Family finance, Loans to consumer sector, Mortgages crisis

JEL classification: G30